

DOMOVINA U KNJIŽEVNIM PREDLOŠCIMA ZA LUTKARSKA UPRIZORENJA

Teodora Vigato

UDK: 792.97.09(497.581Zadar)

Domovina je s jedne strane prirodna činjenica, a s druge strane nije gotova datost nego politička zadaća. Mi sami sebe tek u slobodi podižemo i stvaramo svoju domovinu. Autorica odabire dva književna predloška koji tematiziraju domovinu i lutkarski su uprizoreni u Kazalištu lutaka Zadar: *Pionir Grujo* Vladimira Nazora (1952.) i *Gradovanje* Tahira Mujičića (1986.). Predstave imaju različitu poetiku i nastaju u različitom kontekstu i unutar samog Kazališta lutaka Zadar ali i političkih prilika u Hrvatskoj. Lutkarska igra *Pionir Grujo* bila je na repertoaru Kazališta lutaka Zadar već u njegovoj prvoj godini djelovanja. Nastaje u doba sočrealizma i kako bi izbjegao klišeje tadašnje književnosti, Nazor priču o Pioniru Gruji postavlja između mitologije i stvarnosti. Aktualna tema, izgradnja domovine, konkretizirana je u gradnji pruge Šamac – Sarajevo. Lutkarska igra *Gradovanje* nastaje u doba kada je lutkarstvo u Zadru bilo već afirmirano i spremno na neobične priče i inscenacije. *Gradovanje* nastaje u doba prosvijećenog ili dekadentnog socijalizma kada se Tahir Mujičić morao poslužiti bajkom kako bi predstavio svoje viđenje domovine.

Ključne riječi: Kazalište lutaka Zadar; Vladimir Nazor; *Pionir Grujo*; Tahir Mujičić; Hrvoje Šercar; *Gradovanje*

Iz repertoara sedamdesetogodišnjeg djelovanja Kazališta lutaka Zadar izdvojili smo dvije predstave različitog razdoblja koje na različiti način progovaraju o domovini na lutkarskoj sceni: *Pionira Gruju* Vladimira Nazora, postavljena na scenu 1952. i *Gradovanje* Tahira Mujičića, prai-zvedena 1986. Dramska igra *Pionir Grujo* izvedena je, osim u Zadru, u Omladinskom kazalištu u Dubrovniku, navodi Luko Paljetak (2017: 53), a potom u Splitu tek 1985., dok je *Gradovanje* kao lutkarska igra izvedena samo u Zadru. I dok je dramski tekst *Pionir Grujo* tiskan 1947., sinopsis za lutkarsku igru *Gradovanje* nije tiskan i rukopis se nalazi u arhivu Kazališta lutaka Zadar, a napisan je 1985. Prema lutkarskoj predstavi *Gradovanje* u produkciji Zagreb filma snimljen je 1997. crtani film.¹

U definiranju domovine pozivamo se na misao Dolfa Sternbergera (2001: 115) koji kaže kako domovina koju netko ima nije ideja nego prirodna činjenica ili danost. Njemački se domovina kaže *Vaterland* pa se domovina povezuje s *ocem*. Oca nitko nije mogao sam odabrati, trag njegova bića i odgoja ostaje cijelog života, nosili mi njega rado ili ne. Nema svatko domovinu kao što nema ni oca. Edvard Kale (1999: 84-90) hrvatsku domovinu definira kao zemlju i sve njene pripadnike te i kulturu te zemlje, pa na neki način i povijest Hrvata. Kao istoznačnice domovini navodi *zavičaj* i *baščinu*. Navodi hrvatske kulturne radnike koji su se bavili pojmom domovina i napominje kako su oni domovinu nazivali *majkom*, a kao primjer izdvaja pjesmu Pavla Štoosa *Kip Domovine vu početku leta 1831*. Miroslav Vujević (2006:384), pozivajući se na Billiga, kaže kako je »domovina mjesto naših osobnih kuća, moje kuće, vaše kuće... ona je kuća svih nas, kuća, prostor u kojem smo svi kod kuće«. Domovinu povezuje s nacijom koja se razlikuje od drugih skupina kojima čovjek može pripadati. Ona je kulturna zajednica u kojoj se njezini članovi uljuđuju

¹ Tahir Mujičić i Hrvoje Šercar su 1997. u produkciji Zagreb filma snimili crtani film *Gradovanje* u trajanju od 10 minuta. Kamera: Boris Sačer. Montaža: Zlata Reić. Glazba: Tomislav Babić. Animator: Boris Sačer. Scenografija: Tomislav Sporiš. <https://vimeo.com/86475086>

kroz jezik i kulturu. Sternberger (2001: 116) se poziva na Voltairea koji kaže da nam domovina nije jednostavno dana ni poklonjena nego nam je zadana. Mi sami sebi tek u slobodi podižemo i stvaramo svoju domovinu. U odabranim dramskim igrama glavni junaci Grujo i Srhoj nisu domovinu shvatili kao puku fizičku datost nego političku zadaću koja se ispunjava tek u političkom ustrojstvu.

Međutim, nema domovine u despociji, kaže La Bruyère, i dodaje da su tamo umjesto nje druge stvari, drugi pokretači društvene i državne kohezije: interes, slava i služenje vladaru. Despocija uništava domovinu, ne kao unutarnje pokretačko uvjerenje nego fizički i doslovce do temelja. Despocija uništava domovinu zato što uništava slobodu i zrelost svojih građana. U doba socijalizma riječ domovina gotovo je nestala (Sternberger, 2001: 119). Pojam domovine ozbiljuje se tek u njezinu slobodnom ustavu i to ne samo u pisanom nego u živom ustavu, u kojemu se svi nalazimo kao građani neke zemlje, u kojemu svakodnevno sudjelujemo i dalje izgrađujemo. Domovina zove svaki dan jer svaki dan moramo i želimo u njoj zajedno živjeti.

1.

Vladimir Nazor našao se godine 1947. u dvostrukoj ulozi kada je pisao igrokaz *Pionir Grujo*, s jedne strane bio je visoko pozicionirani političar i već ostarjeli pisac, a s druge strane stajao je pred pitanjem kako se treba angažirati kao pjesnik, a da ne izda svoj poziv sanjara (Paljetak, 2017: 42). Dramska igra *Pionir Grujo* nastala je u doba socrealističke književnosti koja je prema Marinu Franičeviću (1948: 216) trebala u visokoj umjetničkoj formi kazati istinu o tadašnjem vremenu.² Kako kaže Paljetak (2017: 44),

² Stanko Lasić (1970:75) polazi od stava da je umjetnost bez revolucije besmislena i nepotpuna te uočava tri orijentacije koje su proizašle iz odnosa prema

Nazor je mogao upasti u zamku agitpropske retorike.³ Međutim, posegnuo je u narodnu mitologiju.

Nazor je trebao predstaviti vrlo aktualnu temu: gradnju pruge Šamac – Sarajevo. Naime, nakon Drugog svjetskog rata omladina je izgrađivala domovinu i našla se pred konkretnim zadatkom probijanja tunela kroz planinu Vranduk. Igrokaz o probijanju tunela kroz planinu trebao je odati pohvalu višestruko društveno važnom radu omladine, s naglaskom na opću korist, ali i na polet i snagu omladine koja zna, može i hoće svladati sve prepreke koje pred njom stoje, pa i one najteže.

teoriji socijalističkog realizma poslije 1948. Svaka orijentacija je značila jednu viziju umjetnosti i revolucije. Prva je orijentacija maksimalnog očuvanja u kojoj umjetnosti određuje konkretne zadatke i dijeli poduke. Druga orijentacija je autonomija umjetnosti, a treća orijentacija je očajnički pokušaj da se spasi sinteza umjetnosti i revolucije.

Zadaci književnosti, prema Marinu Franičeviću (1948: 206), u doba socrealizma jesu: »Ocijeniti pravilno suvremenu stvarnost i veličinu događaja u našoj domovini naslanjajući se na najbolje realističke tradicije, ne samo hrvatske književnosti nego i ostalih bratskih naroda. Književnik treba osvjetliti svoje doba, oblikovati i umjetnički oživjeti gigantsku borbu i herojski čin našeg čovjeka, da dade lik našeg heroja rukovodioca na frontu i u pozadini, da dade lik udarnika, polet naše omladine, požrtvovnost naših majki, da oslika stvaranje bratstva i jedinstva, ljubav prema domovini oslobođenoj krvlju najboljih sinova, da je njeguje i uzdiže na viši stupanj.«

³ Federativna Narodna Republika Jugoslavija bila je primjer iskonstruiranog državnog sustava gdje su mišljenje i djelovanje unaprijed bili određeni i zadani. Jednu od važnih uloga u kontroli, uz Josipa Broza Tita i Partije, imalo je i *Odjeljenje* ili uprava za agitaciju i propagandu – Agitprop kao dio aparata CKKPJ, odnosno CK KPH i njegovo djelovanje u sektorima. Kulturno-prosvjetni sektor propisivao je pravovjernosti duhovne sfere djelovanja. Na prvo mjesto su stavljali: pravilno stvaralaštvo i pravilno djelovanje u književnosti, kazalištu, glazbi i likovnoj umjetnosti, izdavačkoj djelatnosti, filmu, radiju ili u proslavi državnih praznika. Svaki od tih segmenata kontrole postao je svojevrsnim promotorom partijske ideologije. Kazalište je promatrano unutar književnosti jer nije postojao posebni ogranak koji se brinuo samo za kazalište pa svi propisi koji su se odnosili na književnost odnosili su se i na kazalište (Knezović, 1991: 106).

Omladinske radne akcije, »jedan od najjugoslavenskih među jugoslavenskim društvenim fenomenima« (Senjović, 2017: 7), zbog kojih su do kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća mjesta uz pruge, nasipe rijeka i oko tvornica vrvjela tisućama mladih, trajale su čitavu povijest socijalističke Jugoslavije i okupljale velik broj mladih iz svih republika. Svaka je od tih radnih akcija ogledalo društvenog trenutka u kojem se provodila, sažetak političkih planova i težnji, ali i odgovora mladih na te planove i težnje. A odgovori mladih uključuju čitav spektar, od iskrenog entuzijazma, preko otvaranja prostora diskusije u kojem su poruke političkog vrha tumačili na svoj način. Velik broj književnika tada je bio na pruži Šamac – Sarajevo.

Književnost i kazalište imali su odgojnu funkciju, a zbilja se vrednovala sa stanovišta socijalizma i partije. Kazališni repertoari prilagođavali su se takvoj idejnosti. Književnost i kazalište morali su biti pristupačni širokom krugu čitalaca/publike. Hrvatska lutkarska repertoarna politika sredinom 20. stoljeća tvrdila je kako rad kazališta treba usmjeriti na suvremenu tematiku i prema područjima znanosti, tehnike i umjetnosti. Djeci treba približiti suvremeni život. Bojali su se kako bi neki sadržaji mogli djecu odvesti u misticizam i neznanstvena shvaćanja (Mrkšić, 1959: 7). Zbog toga se u gradnju pruge u predstavi *Pionir Grujo* uključuju inženjeri, fizičar, mineralog, geolog, astrolog, kemičar i paleontolog iako su djelovali pomalo groteskno. S druge strane, Vladimir Nazor je *Pionira Gruju* napisao u kontekstu usmene priče pune mitskih bića. Imena Grujo i Lakat brade – Pedalj muža Nazor je posudio iz usmene priče *Kobilić i Lakat brade – Pedalj muža*. Ista priča pretvorena je u predložak za lutkarsku igru u dramatisaciji Velimira Deželića još između dva rata i Milana Čučuka nakon Drugog svjetskog rata.

U usmenoj priči Grujo se uputio u potragu za svojom sestricom blizankom i na putu susreće patuljka Lakat brade – Pedalj muža. Pionir Grujo se također uputio u podzemni svijet u kojem se nalazi prošlost koja im onemogućava gradnju pruge ili bolje rečeno razvoj socijalizma. Nije

slučajno da je porušenom Zadru na repertoaru Kazališta lutaka postavljena predstava *Pionir Grujo* koja govori o izgradnji domovine. Iako u Zadru nije bilo željeznice sve do 1967., gradnja domovine bila je poželjna tema.

Kao glavni junak dramske igre Grujo, samo u deminutivu, pojavit će se još jednom na zadarskoj lutkarskoj sceni u predstavi *Nejaki Grujica* autora Jurja Bukše (1957.). Predstava je bila prikazana u čast četrdesetogodišnjice Oktobarske revolucije. Radnja drame događa se krajem 16. stoljeća i govori o hajducima i uskocima, ali autore predstave i kritičara podsjeća na partizansku borbu (Kumar, 1957.).

O recepciji predstave *Pionir Grujo* pisao je Ljudevit Gerovac (1952.) u tjednom tisku. On kaže kako se malo autora usudilo postaviti na lutkarsku scenu ovu dramsku igru koja je pisana »za dječji pionirski teatar« i dodaje kako se lijepo isprepliće bajka s realnošću, a velike su misli prilagođene dječjoj mašti. Predstavu je logično i efektno, kaže kritičar, vodio Mile Gatara.⁴

Nazor je o svojem pisanju za djecu kazao kako ne bismo nikako smjeli prikriti djeci čar priče i priviknuti ih da promatraju svijet s čisto praktičnog, tehnološkog, utilitarnog gledišta. Odgojno i korisno neka oboji fantastičnu jezgru priče, ali nikako ne tako da je rastvori i uništi. Pričom će dijete najlakše samo naći put do stvarnosti. Nazor poručuje da se ne umanjuje dječja fantazija koja je toliko korisna i znanstveniku, umjetniku, izumitelju i državniku. I kad ne bi bilo od nje kakve praktične koristi ostala bi lijepa (Nazor, 1949: 344).

U osnovi igrokaza *Pionir Grujo* jest priča *Kobilic i Lakat brade – Pedalj muža*. U priči čobanin dobije dvoje djece, ali mu pri porodu žena umre. Kćerku pokloni strancu, a zadrži sina. Hranio ga je kobiljim mlijekom. Grujo Kobilic kada je odrastao uputio se u potragu za svojom sestricom. Svlada dva divovska bića i potom naiđe na Lakat brade – Pedalj

⁴ *Pionir Grujo* sedma je predstava u novoosnovanom Kazalištu lutaka Zadar i ujedno treća predstava Vladimira Nazora uz *Crvenkapicu* i *Pepeljugu*. Sve spomenute predstave režirao je Mile Gatara u maniri svoje prepoznatljive poetike.

muža koji je bio podzemni kralj. U podzemlju je bila Grujina sestra. Grujo i njega svlada, oslobodi sestricu i još dvije djevojke, izađe van i postane kralj.

Pionir Grujo nastaje u doba kada se stvara nova domovina u kojoj će svi biti jednaki, a bogatstvo o kojem govori Lakat brade – Pedalj muža: bakar, zlato, gvožđe, olovo, alemovi, kristali i rubini mora se podijeliti međusobno. Ljubav prema domovini izjednačuje se s ljubavlju prema jednakosti. To nije apstraktna jednakost nego u konkretnom smislu jednakost posjeda zemlje i ostalih dobara. Tek ravnomjerna raspodjela očevine, domovinskog plodnog tla, među građanima utemeljuje njihovu političku i pravnu jednakost i jamči njihovu ljubav prema domovini (Sternberger, 2001: 118).

S druge strane mora se u socijalizmu obračunati s prošlošću koji su bili predstavljeni u patuljcima. Bez obzira na to što imaju snagu u bradi i prutu, oni moraju biti pobijeđeni. Predstavnik nadolazećih novih snaga grubo će osvajati sve što mu se nađe na putu: »Htio il' ne htio, // blago ćeš nam dati, // A ja ću bradu // Jednom iščupati« (Nazor, 1947: 30). Sve ovo upućuje nas na slike konfiskacije imovine poslije Drugog svjetskog rata što se predstavljalo kao društveno prihvatljivo. Likovi koji su se pojavljivali u socrealističkoj književnosti bili su nosioci etičkih društveno-političkih vrijednosti. Igrokaz je trebao modelirati društvene odnose na temelju suprotstavljenih likova i karaktera. U drami napisanoj u to doba trebao je postojati središnji junak kao nosilac vrlina i dostojan oponašanja ili se birala drama koja će zadovoljiti te kriterije. S druge strane, »naša književnost treba demaskirati i razgoliti mračne ostatke naše prošlosti, da razgoli do kraja sve vidove izdajništva počinjenih prema narodu« (Franičević, 1948: 216).

Ljubav prema domovini u igrokazu *Pionir Grujo* izražava se i prokušava na djelu. Grujo se za svoju zemlju spreman žrtvovati. To je osobita briga za dobrobit domovine koja je jača od dobrobiti prema ljudskom rodu općenito. Pripadanje vlastitoj zemlji dio je njegova identiteta. Taj odnos sadrži i osobitu brigu kakvu pojedinac ne može osjećati i očitovati

prema drugim zemljama i prema ljudskim bićima općenito (Primorac, 2004: 72).

Pionir Grujo pravi je predstavnik novog čovjeka u novoj domovini jer neće dati oteti štap ni za kakvo blago koje mu nudi Pedalj muža – Lakat brade. On se nalazi između izmišljenog svijeta patuljaka i omladine koja gradi prugu. Omladinci ne vjeruju u patuljke i pjevaju pjesmu:

Na rad! Na rad! – Sunce sviće. // Radinomu dobro bit će // Na zemlji nam rođenoj. // Mraz ne steže više grudi; // Nova snaga sad se budi // U duši nam mlađanoj. // Kopaj, kleši, buši, gradi, // Dok dignemo krov na zgradi. Oje, rode, oj! (Nazor, 1947: 17).

Patriotizam može biti moralno opasna pojava zato što dobrobiti nečije nacije stavlja ispred dobrobiti svih ostalih ljudskih bića (MacIntyre, 2004: 29) pa Grujo kaže: »Ja bih i svoj život dao // Za prugu nam slavnu« (Nazor, 1947: 27).

U onoj prijašnjoj domovini moglo se podmićivati, varati i otimati, a Grujo odgovara:

He, ti ne kupuješ prut i krunu svoju, // Ti bi kupit htio ovu dušu moju. // Da s tobom ovako sramotno trgujem? // Da zbog zlata tunel i prugu žrtvujem? (Nazor, 1947: 37).

Pionir Grujo postao je tipičan lik socrealističke književnosti: tip heroja, bezgranično odanog narodu i domovini, inicijativnog, neustrašivog, požrtvovnog, visoko moralnog i svjesnog borca i radnika punog elana i stvaralačkog zanosa (Franičević, 1948: 203).

Grujo je svjestan da je na »pravom putu« u izgradnji svoje domovine pa patuljcima kaže:

Sa mog puta skrenut hoćete me vi? // Ja znam snositi žeđ i znam trpjeti glad, // Samo da ne stoji započeti rad (Nazor, 1947: 34).

Iako se gradi domovina, a izgradnja pruge je više nego simbol nove domovine, riječ domovina nikada se izrijekom ne spominje.

2.

Predstava *Gradovanje ili kako su nastali gradovi*⁵ Tahira Mujičića i scenografa Mojmira Mihatova nastala je 1986. kada je završilo jedno burno razdoblje jugoslavenske političke povijesti. Osamdesete godine u socijalističkoj Jugoslaviji obilježile su dvije smrti: Josipa Broza Tita i Miroslava Krležę. Titovi nasljednici oslabili su ulogu vlasti u zemlji. S jedne su strane blokirali sami sebi djelovanje, a s druge strane državu doveli do raspada. Osamdesete su označene vremenom prosvijećenog ili dekadentnog socijalizma. Osamdesete su također poznate po *Bijeloj knjizi*, kolokvijalno nazvanom dokumentu čiji je puni naslov *O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke*. Taj dokument je 1984. sastavio Centar CK SKH za informiranje i propagandu, a naročito član Predsjedništva CK SKH Stipe Šušar. U uvodu se konstatira da treba

⁵ Mujičić, Tahir: *Gradovanje ili kako su nastali gradovi*. Hommage Hrvoju Šercaru.

Red. Tahir Mujičić. Pom. red. Milena Dundov. Sc. i lutke Mojmir Mihatov. Kor. Nives Šimatović Predovan. Sc. gl. Davor Grzunov.

Izvođači: *Veliki majstor, graditelj* – Zlatko Košta. *Svijetla, njegova kći* – Amalija Pekota. *Srhomj, Nahod-momče, Naučnik* – Asja Bajlo. *Spadalo, Mudra budalina, Budalasti mudrac* – Gabrijela Meštović. *Mrak, Čarobnjak* – Srećko Šestan. *Moreslava, Carica, Riba, Nebodar, Car ptica* – Radmila Erer. *Pauk-car, Car pauka slobodara* – Srećko Šestan. *Soko, Kirnja* – Milena Dundov. *Vođa tenjaca, Pritruha, Smetinjaka* – Karlo Šoletić. *Posilni* – Josipa Gatara.

Praizvedba: 6. listopada 1986.

upozoriti na politizaciju i politikantske poteze koji su se stavljali pod krinku umjetničkog stvaralaštva i estetske kritike, a zapravo su optuživali i Savez komunista i sve druge socijalističke organizacije. Anonimni su autori pratili sve medije u Jugoslaviji. Čitava *Bijela knjiga* temeljila se na retorici i politici citata. Podcrtavali su se pojedini stavovi, stihovi i rečenice.⁶

U kontekstu stvaralaštva Kazališta lutaka Zadar, praizvedba predstave *Gradovanje* odigrala se nakon velikih uspjeha redatelja Luke Paljetka i scenografa Branka Stojakovića. Zadarska publika bila je spremna na neobične literarne predloške i neobične inscenacije. Predstava *Gradovanje* predstavljala je poetsku interpretaciju likovnog majstora Hrvoja Šercara. Mojmir Mihatov je prema slikama Hrvoja Šercara, ne negirajući njegov svijet, gradio novi, svoj. Kao što je Šercar u svojem likovnom opusu spojio nekoliko svjetova, građevine starih gradova na leđima riba, tako je i Mujičić odabrao njegove svjetove: ribe, ptice te gradove na njima. Bila je to paravanska predstava u kojoj su dominirale lutke Mojmira Mihatova s prepoznatljivim rukopisom.

Kako bi ispričao priču o rušenju i gradnji gradova, Mujičić se poslužio bajkom, a za inscenaciju je koristio fantastično slikarstvo. Bilo mu je potrebno čudo kao karika u razvijanju radnje, a s druge strane bajka mu je bila najmanje upadljivo izražajno sredstvo da bi progovorio o domovini i izbjegao *Bijelu knjigu*. Čudesni predmeti služili su u svladavanju određenih situacija, rješavanju nemogućih zadataka. Čarolije se u ovoj bajci događaju lako kao u igri. Naime, bajka se ne temelji na posebnoj vrsti motiva već na posebnoj vrsti oblikovanja jer svaki motiv postaje motivom bajke ako se prikaže na bajkovit način (Stulli, 1991: 170).

Mujičić je strukturu preuzeo od klasične bajke iako nema tipičnih bajkovitih inicijalnih i epiloških formula, ali postoji konstituiranost

⁶ Više o osamdesetima u Hrvatskoj umjetnosti i kulturi u *Književnost i kultura osamdesetih* (2011.) pišu Krešimir Bagić, Tvrtko Vuković, Milovan Tatarin, Maša Kolanović i Feđa Vukić.

fikcionalnih svjetova. Navedena su precizna prostorna određenja i vedute poznatih gradova čime se udaljava od bajke i približava fantastičnoj priči.

Sinopsis za lutkarsku predstavu *Gradovanje* sastavljen je od četrnaest slika. Na samom početku saznajemo kako je zemlja pusta jer je čarobnjak Mrak sve opustošio i sa sobom u zatočeništvo poveo mudrog i starog Majstora umjetnika graditelja. Ne možemo se oteti dojmu kako bi čarobnjak Mrak mogao biti predstavnik vremena despocije koja uništava slobodu. Već u prvoj slici upoznajemo dječaka po imenu Srhoj koji se uputio u potragu za Majstorom. Srhoj sebe izlaže pogibelji za domovinu ili bolje rečeno za slobodu. Možemo ga usporediti s Pionirom Grujom zbog neustrašivosti, hrabrosti i želje da pomogne u izgradnji domovine. I u lutkarskoj igri *Gradovanje* patriotizam postaje opasna pojava zato što se dobrobit nečije nacije stavlja ispred dobrobiti svih ostalih ljudskih bića (MacIntyre, 2004: 29).

Pokretač radnje dječak je Srhoj koji u bajci ima ulogu putnika. On susreće ranjenog sokola kojem će pomoći uzletjeti, a za uzvrat dobiti čarobno pero. Potom će susresti ranjenu kirnju kojoj će omogućiti otploviti u dubine i za uzvrat će dobiti čarobnu krljušt. I pero i krljušt pomažu dječaku Srhoju u oslobađanju Majstora odnosno u gradnji gradova ili domovine. U priči se još pojavljuju i likovi iz hrvatske mitologije koji pomažu Mraku: Tenjci, vodene sluge čarobnjakove koji žele uhvatiti ranjenu kirnju (4. slika), Smetinjaci i Pritruhe koji progone djecu (9. slika).

U jednodimenzionalnom svijetu Mujičićeve bajki likovi Srhoj, Svijetla, Majstor i Mrak lišeni su plastičnosti i individualnih crta. Svi unutrašnji doživljaju pomaknuti su na vanjska zbivanja te je cijela lutkarska igra plošna. Stvari se ne opisuju nego imenuju. Svaki lik ima točno određenu ulogu (Stulli, 2012: 285). Sinopsis za lutkarsku igru ima elemente nove bajkovitosti koje susrećemo u hrvatskih suvremenih pisaca⁷ kao što su urbani svijet, novi začudni aktanti, nenametljiva poučnost. Urbani svijet

⁷ Stjepan Hranjec (2004: 43-56) proučavao je bajkoviti izraz u suvremenih hrvatskih spisateljica: Sunčane Škrinjarić, Nade Iveljić i Višnje Stahuljak.

koji je gradio Majstor razoren je i Srhoj kreće iz prirode: »proplanka« i »dugaške vale« (4. slika) kako bi u prirodi našao put prema izgradnji gradova. Likovi su prikazani u polarizaciji dobra i zla. S jedne je strane čarobnjak Mrak, a na drugoj strani mudri i stari Majstor, slijepa djevojčica Svijetla i dječak Srhoj. Neupitno je nacionalno polazište pri stvaranju ove nove bajke. Izrijeckom se spominje domovina već na samom početku sintagmom »Pusta Domovina«. U 6. slici Svijetla i Srhoj kažu: »trebaju nastaviti tamo gdje je Majstor stao, a Domovinu će im pomoći da do kraja podignu podanici njegovih prijatelja Nebodera i Moreslave«. U 12. slici »Oblak ponad domovine«, a u 13. slici »Cijela Domovina«. U posljednjoj 14. slici »Srhoj i Svijetla lete nad Domovinom«.

Tahir Mujičić aktualizirao je baštinu odnosom prema povijesti. U povijesti gradnje hrvatskih gradova izmjenjivali su se mnogi poznati majstori. Mogao bi ovo biti i majstor Radovan ili Juraj Dalmatinac koji su gradili dalmatinske gradove.

Majstor graditelj dalmatinskih gradova postao je slikar Hrvoje Šercar⁸ čiji je slikarski rukopis stekao svoj prepoznatljivi otisak u povijesti

⁸ O Hrvoju Šercaru pisali su mnogi likovni kritičari, a mi smo u predstavljanju slikara po čijim su motivima nastale lutke odabrali dvije monografije: Igora Zidića i Tonka Maroevića, kako bismo mogli stvoriti vezu između lutaka koje je napravio Mojmir Mihatov i slika koje je naslikao Hrvoje Šercar. Šercar je »moderni crtač davnina«, kazao je Tonko Maroević. Crtao je romantične i gotičke gradove, bavio se legendama i mitovima, ljudskim prostorima i sudbinama koje je smještao u stiliziranu prošlost (Maroević, 2014: 39). Igor Zidić kaže kako je on »samouk, amater« i »urbani naivac« i nije sklon nazvati njegovo slikarstvo kao »primitivnu kulturu ili barbarsku umjetnost, umjetnost divljaka« (Zidić, 1984: 5). Šercar se udaljio od mimetičkog i realističkog kriterija. Nije tražio doslovnost deskripcije, točnost prenošenja prostornih relacija i stvarnih proporcija. Uvijek je isticao znakovite detalje, stiskao ili širio odabrane elemente kako bi stali u predviđeni obris. Nije bio puki registrator stanja na terenu, nije ni fotograf ni faktograf nego *tražitelj nadvremenske supstance* (Maroević, 2014: 42). Šercar slika srednjovjekovne gradove koji su obzidani u zatvoreni svijet. Oni se šire oko središta katedrale ili crkvi i orijentiraju prema suncu i zvijezdama, kazat će Zidić (1984: 38).

hrvatskog slikarstva, a njegova kombinatorika simbola omogućila je brojne varijante i metamorfoze. Kao posebnu osobitost njegova slikarstva izdvojili smo anakronizam koji je značio slobodu kretanja kroz vrijeme i prostor, odustajanje od linearne kronologije i približavanje bajci. U povijesti slikarstva zabilježen je kao predstavnik fantastičnog slikarstva.

Predstava, koja se odigla samo 23 puta, ostavila je velikog traga na zadarsko lutkarstvo. Na prvoj stranici monografije *Lutkari svete Margarite* nalazi se lutka koja je izrađena za predstavu *Gradovanje*. Mihатов je na ribu postavio crkve sv. Donata i sv. Stošije, zvonik s pripadajućim dijelom Kalelarge, a iza Sv. Donata vidi se apsida Sv. Krševana. Naravno, oni su postavljeni na sasvim novi način što se ne može vidjeti niti na jednoj Šercarovoj slici. Riba ima umjesto peraja vesla, a karakteristična Šercarova riblja glava zamijenjena je glavom karikature Mojmira Mihatova. Ista takva lutka nalazi se i u drugoj monografiji Abdulaha Seferovića *Kositreni vojnici hrvatskog lutkarstva*, ali nije postavljena na ribu ili neku drugu životinju.⁹

⁹ Šercar je višestruko crtao Zadar od 1974. sve do 2013. Na slici *Riba Svetog Donata* (1974.) središte Zadra je sveo na crkve Sv. Donat i Sv. Stošiju koje su urasle na leđa velike ribe. Ljuske ribe povezuju se s kupama kanalicama na krovovima. Na slici *Grad s kolonom* (1978.), zbio je u kompoziciju Sv. Donat, Sv. Stošiju, Sv. Iliju s odgovarajućim zvoncima, dva bloka obližnjih kuća i jedan izdvojeni stup na Forumu. Zadru se Šercar odužio i sustavnom širokom panoramom čitave poluotočne cjeline od Foše do Arsenala što nije pedantno predstavljeno i ne doima se kao razglednica koju je naslovio *Grad u kojem je vrijeme stalo* (1979.). Slijeđe slike *Oko Svete Stošije* (1996.) na kojoj se nalaze tri ribe jedna na drugoj, a na vrhu zvonika Svete Stošije je oko. Na slici *Čač Svetog Donata* (1996.) dominira velika riba i mali Sv. Donat na leđima ribe. Na slici *Anđeo Sv. Krševana* (2006.) između grba grada Zadra i anđela koji na krilima drži crkvu sv. Krševana, Šercar je nacrtao sve simbole Zadra: Sv. Donat, Sv. Stošiju, Forum, pet bunara, Bابلju kulu i Kolonu. Pročelje Sv. Krševana i bočnu apsidu drži u ruci anđeo, ali ta ista apsida, koja je sada precizno nacrtana, povezuje crkve sv. Donata i sv. Stošije. Posljednja je slika *Grad morskih orgulja* (2013.). Sve reprodukcije pronašli smo u Tonko Maroević (2014.).

Bajkoviti likovi lutkarske igre *Gradovanje* vole domovinu slobodno i zrelo jer slobodno sudjeluju u njezinoj izgradnji. Mujičić je stvarajuću domovinu zamislio kao praznu, svijetlu i bijelu na koju dolaze ptice i ribe i pretvaraju se najprije u građevni materijal, a potom u konkretne gradove. Domovina je konkretno mjesto života, poručili su nam Mujičić-Šercar i Mihatov.

3.

Dva različita pisca u dva različita razdoblja progovorili su o domovini. U oba primjera domovina se stvara ili doslovno gradi. U dramskoj igri *Pionir Grujo* Vladimir Nazor riječ domovina uopće nije spomenuta, dok sinopsis Tahira Mujičića počinje sintagmom »Pusta Domovina«, a završava kako »Srhoj i Svijetla lete nad Domovinom«. Obje lutkarske predstave izniknule su iz bajki. U dramskoj igri *Pionir Grujo* miješaju se bajkoviti i realistički detalji jer je tako propisivala lutkarska poetika sredine 20. stoljeća. Likove Nazor pronalazi u usmenoj priči te im daje zadatak izgraditi zemlju, dok Mujičić u sinopsisu za lutkarsku igru koristi bajku s elementima nove bajkovitosti. I u jednoj i u drugoj priči/predstavi naglasak je na junaku putniku među svjetovima, samo što u *Gradovanju* postoje čudesni pomoćnici koji pomažu u pronalaženju zarobljenog Majstora.

Domovina u odabranim lutkarskim igrama nastaje voljom slobodnog djelovanja i stvaranja. Ona nije ideja jer ništa nije bezuvjetno i neprolazno, nego raznoliko i posve prolazno. Na kraju se pozivamo na razmišljanje Sternbergera (2001: 122) koji kaže kako je puna prirodno-politička zbilja domovine ipak samo jedno područje i prigoda za oživotvorenje dobra. Zreli ljudi i građani neke zemlje sposobni su slobodno i odgovorno raspravljati o dobrom i lošem, pravednom i nepravednomu, a nakon toga se djelatno odlučiti ako se radi o njegovoj vlastitoj zemlji i zajednici. Upravo to od

njih zahtijeva domovinska ljubav, time ih nadahnjuje i samo se tako ta ljubav dokazuje.

LITERATURA

- Bošković-Stulli, Maja. 1991. *Pjesme, priče, fantastika*. Nakladni zavod Matice hrvatske – Zavod za istraživanje folklor. Zagreb.
- Bošković-Stulli, Maja. 2012. »Bajka«. *Libri et libri: časopis za istraživanje dječje književnosti*. 1/2. 279-292.
- Franičević, Marin. 1948. *Pisci i problemi*. Kultura. Zagreb.
- Gerovac, Ljudevit. 1952. »Pionir Grujo. Premijera u Kazalištu lutaka«. *Narodni list*. 3/82
- Hranjec, Stjepan. 2004. »Tri modela nove bajkovitosti«, *Umjetnost riječi*, 48/1. 43-56.
- Kale, Edvard. 1999. *Hrvatski kulturni i politički identitet*. Panliber. Osijek – Zagreb – Split.
- Kumar, Antun. 1957. »Prva premijera u kazalištu lutaka«. *Narodni list*. 8/326.
- Knežović, Zlata. 1992. »Obilježja boljševizacije hrvatske kulture (1945. – 1947.)«. *Časopis za suvremenu povijest*. 24/1. 101-133.
- Lasić, Stanko. 1970. *Sukob na književnoj ljevici (1928-1952)*, Zagreb [s. n.]
- MacIntyre, Alasdair. 2004. »Je li patriotizam vrlina?« *Patriotizam*. Ur. Igor Primorac, KruZak. Zagreb.
- Maroević, Tonko. 2014. *Šercar*. AGM. Zagreb
- Mrkšić, Borislav. 1959. »Značenje kazališta lutaka u životu naše djece«, *Bilten, Savez društva Naša djeca NR Hrvatske*. Zagreb. 9/4-7.
- Mujičić, Tahir. (Radovan Meštar) 1985. *Gradovanje*. Rukopis.
- Nazor Vladimir. 1947. *Pionir Grujo*. Nakladni zavod Hrvatske. Zagreb.
- Nazor, Vladimir. 1949. *Kristali i sjemenke*. Nakladni zavod hrvatske. Zagreb.
- Primorac, Igor. 2004. »Patriotizam sveden na pravu vjeru«. *Patriotizam*. Ur. Igor Primorac. KruZak. Zagreb.

- Sintaksa hrvatskog jezika – Književnost i kultura osamdesetih, Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Ur. Krešimir Mićanović. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Seferović, Abdulah. 1997. *Lutkari svete Margarite*. Kazalište lutaka Zadar. Zadar.
- Seferović, Abdulah. 2001. *Kositreni vojnici zadarskog lutkarstva*. Kazalište lutaka. Zadar.
- Sternberger, Dolf. 2001. »Pojam domovine«. Preveo Tomislav Martinović. *Politička misao*. 38/2. 113-124.
- Paljetak, Luko. 2017. »Mitologija na stazi soerealizma«. *Pionir Grujo* Vladimira Nazora. *Zadarska smotra*. 66/1-2. 40-53.
- Vujević, Miroslav. 2007. »Nacionalna identifikacija u Hrvatskoj«. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 16/3. 379-404.
- Zidić, Igor. 1984. *Šercar*. Nacionalna i sveučilišna biblioteka. Zagreb.
<https://vimeo.com/86475086> (pristupljeno 19. prosinca 2018.)
- Senjković, Reana. 2011. *Omladinske radne akcije, dizajn i ideologija*. KIC. Zagreb. 7-16.
<https://drive.google.com/file/d/1LgwK4jwQ1929kyolEDmfZZOORyVKwTx3/view> (pristupljeno 19. prosinca 2018)

HOMELAND IN LITERARY TEMPLATES FOR STAGING AS PUPPET SHOWS

Abstract

On the one hand a homeland is a natural fact, but on the other hand it is not something finished and given but a political task. Only in freedom can we raise and create our homeland. The author is choosing two literary templates which thematize a homeland and were staged as puppet show in the Zadar Puppet Theatre: *Pioneer Grujo* from Vladimir Nazor (1952.) and *Towning* from Tahir Mujičić (1986.). Those puppet shows have different poetics and are born in different contexts of Zadar Puppet Theatre but also in different political circumstances of Croatia as a

whole. Puppet show *Pionir Grujo* was on the repertoire of Zadar Puppet Theatre already in its first active year. It appeared in the age of socialist realism so, to avoid literary clichés of that time, Nazor placed the story between mythology and reality. Actual theme, the creation of homeland, is concretized in the construction of railway Šamac-Sarajevo. Puppet show *Towning* appeared when a puppetry in Zadar had already been established and ready for unusual stories and staging. It was in the age of enlightened or decadent socialism when Tahir Mujičić was compelled to get use of a fairytale to represent its vision of homeland.

Key words: Zadar Puppet Theatre; Vladimir Nazor; *Pioneer Grujo*; Tahir Mujičić; Hrvoje Šercar; *Towning*